

СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ: ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ

Степановський В.С.,
аспірант 3-го курсу навчання
Навчально наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID: 0009-0009-4160-7574

Степановський В.С. Служба безпеки України як суб'єкт захисту державного суверенітету та територіальної цілісності: правова основа діяльності.

Наукова стаття присвячена дослідженню Служби безпеки України як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, її правової основи діяльності.

На початку дослідження проаналізовано поняття державного суверенітету та територіальної цілісності, закріплення відповідних термінів на рівні Конституції України та Декларації про державний суверенітет України. Проаналізовано спільні та відмінні риси цих понять. Підкреслюється, що суверенітет та територіальна цілісність є фундаментальними складовими правової держави.

Надалі в статті проаналізовано ключових суб'єктів, що забезпечують захист державного суверенітету та територіальної цілісності, визначено їхні наукові класифікації відповідно до чинних нормативно-правових України. Окремо розглянуто роль Президента України як суб'єкта, відповідального за захист державного суверенітету та територіальної цілісності держави.

Проаналізовано правове становище Служби безпеки України як органу спеціального призначення, завданням якого є забезпечення національної безпеки. Визначено, що при Службі безпеки України діє Антитерористичний центр. Головною метою Антитерористичного центру є боротьба з тероризмом, запобігання загрозам життю та здоров'ю громадян.

Проаналізовано норми Конституції України, Законів України «Про Службу безпеки України», «Про Національну безпеку України». Окремо згадано положення інших нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінального кодексу та Кримінального процесуального кодексу тощо. Визначено, що організація роботи Служби безпеки України залежить від адміністративно-правового режиму. З урахуванням подій в Україні 2014 року (анексії Автономної республіки Крим, окупації частини територій Донецької та Луганської областей) та подальшого повномасштабного вторгнення РФ від 24 лютого 2022 року проаналізовано діяльність Служби безпеки України у відповідності до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

У висновках запропоновано чітко закріплення повноважень Служби безпеки України в сфері захисту державного суверенітету та територіальної цілісності в єдиному нормативно-правовому акті, що дозволить оптимізувати правове регулювання та підвищити ефективність її діяльності.

Ключові слова: Служба безпеки України, воєнний стан, державний суверенітет, національна безпека, територіальна цілісність.

Stepanovskyi V.S. The Security Service of Ukraine as a subject of protection national security and territorial integrity: the legal basis of activity.

The scientific article is intended to study of the Security Service of Ukraine as a subject of national security and territorial integrity, it`s legal basis of activity.

At the beginning of the study, defined the terms of national security and territorial integrity, the fixing of the corresponding terms in Constitution of Ukraine and Declarations on State Sovereignty of Ukraine. The common and distinctive features of the concepts were analyzed.

Further, the article examines the main subjects of protection of state sovereignty and territorial integrity, defines their scientific classifications and in accordance with the current normative legal acts of Ukraine. The characteristic of the President of Ukraine as a subject of protection of state sovereignty and territorial integrity is indicate.

The legal position of the Security Service of Ukraine as a special purpose body tasked with ensuring national security is analyzed. It was determined that the Anti-Terrorist Center operates under the Security Service of Ukraine, the main purpose of which is the fight against terrorism.

The norms of the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine "On the Security Service of Ukraine", "On National Security of Ukraine" were analyzed. Separately mentioned the provisions of other regulatory legal acts, namely: "On operational and investigative activities", the Criminal Code and the Criminal Procedure Code, etc. It is determined that the organization of the work of the Security Service of Ukraine depends on the administrative and legal regime.

Separately, the provisions of other regulatory legal acts are mentioned, namely: "On operational and investigative activities", the Criminal Code and the Criminal Procedure Code, etc. It is determined that the organization of the work of the Security Service of Ukraine depends on the administrative and legal regime. In accordance with the events in Ukraine in 2014 (annexation of the Autonomous Republic of Crimea, parts of the territories of Donetsk and Luhansk regions) and the subsequent full-scale invasion of the Russian Federation on February 24, 2022, the activity of the Security Service of Ukraine was analyzed in accordance with the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law».

It is proposed to clearly consolidate the powers of the Security Service of Ukraine in the sphere of protection of state sovereignty and territorial integrity in a single legal act.

Key words: Security Service of Ukraine, martial law, state sovereignty, national security, territorial integrity.

Постановка проблеми. Для кожної легітимної правової держави основними складовими завжди є її суверенітет та територіальна цілісність. Незалежно від галузі права, обидва поняття суттєво не змінюються, а становлять собою обов'язковий елемент державності. Відповідно, існування країни без суверенітету та територіальної цілісності неможливе.

Служба безпеки України є органом державної влади спеціального призначення, головним завданням якого є забезпечення національної безпеки. У зв'язку з подіями 2014 року, зокрема анексією Автономної Республіки Крим, а надалі повномасштабного вторгнення на територію України 24 лютого 2022 року дослідження теми «Служба безпеки України як суб'єкт захисту державного суверенітету та територіальної цілісності: правова основа діяльності» набуває актуальності.

Метою статті є дослідження законодавства щодо діяльності Служби безпеки України у сфері захисту державного суверенітету й територіальної цілісності та його реалізації на практиці.

Стан опрацювання проблематики. Питання діяльності Служби безпеки України як суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності є предметом численних наукових досліджень. Значний внесок у вивчення цієї тематики зробили такі дослідники, як Бережної С.М., Брусакова О.В. та інші, які аналізували правові засади функціонування СБУ, її роль у забезпеченні національної безпеки, а також механізми реагування на внутрішні та зовнішні загрози.

Виклад основного матеріалу. Державний суверенітет та територіальна цілісність є взаємопов'язаними категоріями та характеризуються відповідними рисами:

- обов'язкові ознаки правової держави, без яких неможливе їх існування;
- дані ознаки є гарантією цілісності держави та єдності системи органів державної влади;
- завдяки територіальній цілісності виділяються державні кордони на які поширюється її державний суверенітет;
- при зовнішній діяльності за допомогою державного суверенітету забезпечується рівність країни з країнами-партнерами, а завдяки територіальній цілісності існує вимога щодо поваги та непорушності кордонів;
- закріплені на рівні нормативно-правових актів держави, а їх недоторканість гарантується нормативно-правовими актами міжнародного рівня [1, с. 46].

У Декларації про державний суверенітет України закріплено, що суверенітет України визначається через «верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах». У цьому документі закріплюється верховенство держави на всій її території в межах кордонів, які є недоторканими [2].

Конституцією України як Основним Законом, що має найвищу юридичну силу, визначено та, в свою чергу, закріплено основні ідеї та правила функціонування країни. У статті 2 визначено, що суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах чинного кордону є цілісною та недоторканою. Також слід зазначити, що статтею 17 забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [3]. Таким чином, на конституційному рівні закріплено, що державний суверенітет та територіальна цілісність є однією з найважливіших засад державності, захист визначених ознак покладається на країну в особі спеціально визначених державних установ, а також громадян.

Мельниченко Б.Б. зазначає, що головним суб'єктом національної безпеки є держава, бо відповідно до Основного закону вона «забезпечує безпеку кожної людини і громадянина, їхнє життя,

здоров'я, честь, гідність, особисту недоторканність на території України, а також своїм громадянам та за її межами». Гурковський М.П., крім держави, додає до суб'єктів забезпечення національної безпеки осіб та суспільство. Проте слід зазначити, що такий перелік суб'єктів не є доцільним, адже відсутній чіткий перелік органів, яким делегована відповідна державна функція.

О.В. Нестеренко вказує, що до суб'єктів, які захищають національну безпеку відносять такі: 1) система, що керує (глава держави); 2) система, що є керованою: сили безпеки (правоохоронні органи та органи розвідки, сили цивільного захисту, органи державної влади спеціального призначення тощо); оборонні сили (Збройні Сили України та інші формування визначені на рівні законодавства) [4, с. 150-151].

Аналізуючи наведене вище, можна вказати, що у правовій теорії відсутня чітка система поділу на суб'єкти захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. Відповідно до цього, оскільки питання є спірним в науковому колі, необхідно звертати увагу на норми чинного законодавства.

При комплексному аналізі Конституції України можна визначити, що до суб'єктів захисту державного суверенітету та територіальної цілісності слід відносити Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та Главу держави, бо їх основні повноваження у прямій формі чи частково зачіпають питання щодо державного суверенітету та територіальної цілісності.

Відповідно до частини другої статті 102 Основного закону України, Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина.

Президенту України у своїй діяльності підпорядковується Служба безпеки України та має статус органу державної влади спеціального призначення, головним завданням якого є забезпечення державної безпеки. У своїй діяльності орган в першу чергу керується профільним нормативно-правовим актом, а саме Законом України «Про Службу безпеки України», який регламентує його діяльність, формування кадрового потенціалу, соціальний захист працівників і юридичну відповідальність, а також здійснення контролю та нагляду за роботою. Статтею другою відповідного закону визначено, що до завдань СБУ відносять захист державного суверенітету та територіальної цілісності [5].

У частині 2 статті 12 Закону України «Про Національну безпеку України» зазначено, що Служба безпеки України є одним з елементів сектору безпеки й оборони. У статті 19 даного нормативно-правового акту передбачено, що Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності тощо [6].

Захист державного суверенітету та територіальної цілісності країни становить не тільки таку діяльність, завдяки якій надається відповідь на дії сторони агресора, але й систематичне запобігання та протидія протиправній діяльності, яка посягає на державний суверенітет і територіальну цілісність. Зважаючи на те, що вказане правопорушення тягне за собою тяжкі наслідки, такі дії віднесені до категорії кримінальних правопорушень та відповідно закріплені в Кримінальному кодексі України, зокрема, у Розділі I Особливої частини («Злочини проти основ національної безпеки України») [7]. Щодо відповідних норм, то вони є нормами матеріального права, а сам процес здійснення досудового розслідування, притягнення до відповідальності за відповідні дії закріплено в КПК України. СБ України здійснює досудове розслідування та дізнання відповідно до статті 38 даного Кодексу [8].

Щодо діяльності СБ України у сфері захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, то вона пов'язується зі специфічними умовами праці, які в певному обсязі залежать від того, який в державі адміністративно-правовий режим. Від початку повномасштабного вторгнення на територію України на території держави було введено режим воєнного стану, відповідно до якого на СБ України має зобов'язання щодо виконання своєї професійної діяльності відповідно до вимог Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [9] та Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [10].

Потрібно зазначити, що було утворено Антитерористичний центр, який діє на постійній основі при Службі безпеки України. Головною метою центру є боротьба з тероризмом, а також усунення та відвернення загроз життю та здоров'ю населення країни [11]. Відповідна організація згідно із Законом України «Про боротьбу з тероризмом» ухвалює рішення щодо проведення антитерористичних операцій та визначена основним суб'єктом протидії тероризму, а відповідно до понять тероризму та терористичного акту відповідні дії загрожують саме державному суверенітету та територіальній цілісності. Крім цього, діяльність відповідної служби регулюється й іншими нормативно-правовими актами, такими як Закон України «Про контррозвідувальну діяльність», де визначено, що

вона є спеціальним видом діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України», яке здійснюється СБ України; Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» закріплює найважливіші цілі щодо державної політики на визначених територіях, які є тимчасово окуповані, а одним із суб'єктів реалізації відповідних норм є Служба безпеки України тощо [12].

Необхідно зазначити, що підрозділи Служби безпеки України також виконують роботу, яка пов'язана з досудовим розслідуванням, а тому їх діяльність неможлива без використання оперативно-розшукових заходів. Регулювання цих заходів здійснюється Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідний вид діяльності провадиться, маючи за мету виявлення та документування усієї виявленої інформації про злочинні дії, до яких може входити діяльність, пов'язана з посяганням на державний суверенітет і територіальну цілісність [13].

Щодо діяльності Служби безпеки України у сфері захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, то у своїй роботі організація повною мірою залежить від того, який на території держави актуальний адміністративно-правовий режим. Відповідно, з 24 лютого 2022 року в державі діє режим воєнного стану, і, згідно з цим, на Службу безпеки України покладається зобов'язання в межах власних повноважень керуватись нормами Законів України «Про правовий режим воєнного стану» та «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни».

Крім цього, необхідно дотримуватись норм, передбачених указами Президента України, якими регламентуються питання порядку здійснення оперативно-технічних заходів, дотримання прав і свобод громадян в момент виконання даної процедури; питання пов'язані з обробкою інформації, віднесеної до державної таємниці, та розпорядження нею тощо; документи Кабінету Міністрів України, що регулюють питання захисту державного суверенітету та територіальної цілісності, у своїй більшості це нормативно-правові акти, які регулюють застосування технічних засобів; здійснення оперативно-розшукової діяльності та інше [12].

Висновки. Відповідно до норм чинного законодавства, на СБУ покладаються функції щодо захисту національної безпеки та державного суверенітету. Основні засади діяльності закріплені у Конституції, профільному законі та інших нормативно-правових актах, залежно від основних напрямів діяльності, деякі з них є актами з обмеженим доступом. У своїй діяльності СБУ також керується нормами міжнародного права.

Слід вказати, що в умовах воєнного стану Служба безпеки України керується у своїй діяльності нормами, які регламентують її діяльність під час збройного конфлікту, водночас дотримуючись прав людини. Тобто, діяльність СБУ у сфері захисту національної безпеки та територіальної цілісності безпосередньо залежить від правового режиму в країні та від того, наскільки орган здатний адаптуватися до нових викликів для держави.

Аналіз законодавства у сфері захисту державного суверенітету та територіальної цілісності свідчить, що Служба безпеки України не є єдиним суб'єктом, відповідальним за цей напрям. Водночас, наразі відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би комплексно регламентував правові засади діяльності СБУ у сфері захисту державного суверенітету та територіальної цілісності.

В умовах воєнного стану законодавцям варто звернути увагу на закріплення правового статусу СБУ як ключового суб'єкта захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. Доцільно було б запропонувати виділити повноваження СБУ в єдиному законодавчому акті, що дозволило б уникнути їх фрагментації в різних нормативно-правових документах та запобігти дублюванню повноважень іншими установами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бережной С.М. Адміністративно-правові засади діяльності Служби безпеки України із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності: дис. ... д-ра філософії: 081 Право / Бережной Сергій Миколайович; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2024. 229 с.
2. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 09.03.2025).

4. Бережной С.М. (2023). Система суб'єктів захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. *Київський часопис права*, (1), 149–156. <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.22> (дата звернення: 09.03.2025).
5. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
6. Про національну безпеку України: Закон України від 14.09.2020 № 2469-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 24.12.2024).
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
10. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022 № 2115-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
11. Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України: Указ Президента України від 14.04.1999 № 379/99. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379/99/sp:dark?dark=0#Text> (дата звернення: 09.03.2025).
12. Бережной С.М. Особливості правових засад діяльності Служби безпеки України із захисту державного суверенітету та територіальної цілісності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. Випуск 3. С. 73–80.
13. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 09.03.2025).